

УДК 591.5:599.322.3(477.82)

DOI <https://doi.org/10.29038/2617-4723-2020-1-389-45-50>

Поширення, екологія та поведінка бобра річкового (*Castor fiber L.*) в околицях сіл Губин та Тумин Локачинського району Волинської області

Ярослав Омельковець, Ольга Скакун

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна
Адреса для листування: gistolab@ukr.net; omelkovetsslava@gmail.com

Отримано: 28.04.20; прийнято до друку: 20.07.19; опубліковано: 02.09.20

Резюме. Дослідження проводили в околицях сіл Губин і Тумин Локачинського району Волинської області. Поблизу с. Губин на річці Війниця виявлено поселення бобра річкового чисельністю 14–16 особин; у нижній течії меліоративного каналу, що впадає в неї, – поселення з 10–12 особин; одне нежиле – у верхній течії каналу. Поселення в околицях с. Тумин на річці Турія налічує приблизно 34–40 особин. Поселення бобрів на річках Війниця й Турія завдяки розміщенню неподалік лісових масивів краще забезпечені кормами та менше потерпають від посухи, ніж те, що знаходиться на меліоративному каналі. У поселенні на річці Війниця серед жител переважають хатки, а на річці Турія та меліоративному каналі – нори. Фактором, який лімітує поширення бобра річкового на досліджуваній території, є зростання посушливості клімату.

Ключові слова: бобер річковий, поселення, живлення, хатки, нори, греблі, обміління водоєм.

Dissemination, Ecology and Behavior of *Castor fiber L.* in the Vicinity of the Villages of Gubyn and Tumyn of the Lokachynskii district of Volyn Region

Yaroslav Omelkovets, Olga Skakun

Lesya Ukrainka Eastern-European National University, Lutsk, Ukraine
Address for correspondence: gistolab@ukr.net; omelkovetsslava@gmail.com

Abstract. The dissemination, ecological and ethological features of *Castor fiber L.* in wetlands in the vicinity of the villages of Gubyn and Tumyn of the Lokachynskii district of Volyn region were investigated. We used the route method, accounting through the detection of settlements, calculating the number of animals by the number of tree bites in the territory, questionnaire – interviews method, photographing holes, dams and huts. Near the village of Gubyn, on the River Viinytsia, a settlement of a beaver with a number of 14–16 individuals was detected, in the lower reaches of the reclamation canal, which flows into it – a settlement of 10–12 individuals and one non-residential one - in the upper reaches of the channel; settlements in the vicinity of the village Tumyn on the river have about 34–40 individuals. The analysis of the obtained data allows confirming that the most unfavorable conditions for the European beaver were formed on the reclamation canal near the village of Gubyn. Due to shallow water in summer only the finite region of the channel remains habitable of these animals. The vicinity of canal are relatively poor in tree vegetation, which is the basis of the winter beaver diet. Therefore, we can assume that if the shallowing canal continues, the beavers will leave this settlement as well, having moved to the Viinytsia River. Settlements of beavers on the rivers Viinytsia and Turia are better provided with forage (due to the proximity of forests). The animals that have settled in these ponds are still able to maintain the water level required for the habitat through the construction of dams. In total, 8 dams were discovered in the study area: 2 on the reclamation canal, 2 on the River Viinytsia and 4 – on the River Turia. In the settlement on the Viinytsia River, huts are predominant among the dwellings, and burrows on the Turia River and the reclamation canal. A factor that limits the spread of river beaver in the study area is the increased aridity of the climate.

Keywords: river beaver, settlement, food, huts, burrows, dams, shallow water

ВСТУП

Більшість досліджень, присвячених поширенню та біології бобра річкового в умовах Українського Полісся, стосуються території Житомирської області. Наприклад, екологію цих тварин та їх вплив на екосистеми досліджували Р. Р. Возняк та П. В. Маціборук [1; 2; 3; 4]. Функціонування системи «вовк-бобер» в умовах Житомирського Полісся вивчали С. М. Жила та А. І. Гузій [5]. Поширення й екологію бобра на території Володарськ-Волинського району досліджували Т. О. Ничипоренко та Р. П. Власенко [6]. Господарське значення представників цього виду висвітлили О. В. Павлюченко, В. О. Шевчук та С. Ю. Сенік [7]. Поселення бобра річкового в умовах сільськогосподарських ландшафтів південної частини Житомирського Полісся вивчав М. М. Бондар [8].

Незважаючи на промислову цінність та високу екологічну валентність представників цього виду, зокрема здатність змінювати біоценози згідно зі своїми потребами, поширення бобра річкового та його еколого-етологічні особливості на території Волинської області залишаються маловивченими. У 2018 році викладачами та студентами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки було проведено дослідження поселень бобра річкового в межах гідрологічного заказника «Гнила Липа» (Горохівський район Волинської області) [9].

Метою роботи є дослідження екологічних та етологічних особливостей бобра річкового у водно-болотних угіддях в околицях сіл Губині Тумин Локачинського району Волинської області.

МАТЕРІАЛ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріал збирали протягом 2018–2019 рр. Обстежувалися береги річки Війниця та меліоративного каналу, що впадає в неї в околицях с. Губин (маршрут № 1) (рис. 1) та р. Турія поблизу с. Тумин (маршрут № 2) (рис. 2). Облік чисельності тварин проводився в місцях виявлення їхніх поселень за кількістю погрозів [10]. Також застосовували й інший метод обліку – виявлення поселень. За одиницю обліку вважали боброве поселення, тому намагалися виявити число поселень цих звірів на досліджуваних ділянках, а тоді, виходячи із середньої для Полісся чисельності бобрової сім'ї (4 особини) [1], встановлювали кількісний склад

поселень. Також використовували анкетно-опитовий метод.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Маршрут № 1. Зі слів респондентів, поселення бобра в околицях с. Губин Локачинського району з'явилися наприкінці ХХ століття. Вперше їх виявили на р. Стохід поблизу с. Кисилин. Період зростання чисельності цих звірів припав на період 2000–2010 років. Згодом тварини розселилися на прилеглі території. Так, приблизно 10 років тому, за словами місцевих лісівників, вони були виявлені в околицях с. Губин Локачинського району поблизу ставка, оточеного лісом. Внаслідок посухи 2014 року рівень води в цій водоймі знизився і бобри переселилися на річку Міленька, що протікає неподалік, та меліоративний канал. Поселення на річці Міленька бобри невдовзі залишили, оскільки через посушливе літо 2015 року вона дуже обміліла.

У ході дослідження в околицях села Губин Локачинського району на річці Війниця та меліоративному каналі, що впадає в неї, житла бобрів були виявлені в трьох місцях, які умовно позначені як ділянки *А*, *Б*, *В* (див. рис. 1).

На пересохлій ділянці меліоративного каналу (ділянка *А*) виявлено 3 нежилі нори та занедбану греблю (рис. 1 *А*), а також погризи рослин приблизно 3-річної давності. Очевидно, обміління русла зумовило переселення тварин нижче за течією каналу, ближче до місця його впадання в річку Війниця (ділянка *Б*) (рис. 1 *Б*). На цій ділянці було виявлено греблю, 2 нежилі нори, 2 жилі нори та одну хатку бобра річкового. Від водойми до входу в нори ведуть невеликі канавки, заповнені водою. Навколо них на мулі зафіксовано свіжі сліди бобра, які власне і засвідчують, що помешкання є заселеним. Також поблизу нір були виявлені численні шматки гілок, погризені тваринами.

Хатка, виявлена на ділянці *Б*, була невеликою – приблизно 1 м заввишки. Ззовні вона мала вигляд купи хмизу, обмазаної мулом, і знаходилася серед заростей верби козячої. Також на цій ділянці тваринами споруджена гребля, яка підтримує глибину водойми на оптимальному для проживання бобра рівні, для будівництва якої гризуни використали стовбури дерев, гілки кущів, а також трав'янисті рослини, які ростуть поблизу. Зовні гребля обмазана мулом.

Кормова база на ділянці *Б* сприятливіша, ніж на попередній. Верба козяча, осика, дикі

яблуня та груша, береза, верба плауча та інші дерева ростуть поблизу водойми. Відстань від них до жител тварин не перевищує 50–120 м. Повнота такого деревостану становить 0,3–0,6. Незважаючи на те, що місцевість із таким показником бонітету відносять до 3 класу і вважають низькоповнотою [3], кормів для бобра річкового тут вистачає. Поблизу хатки та нір багато свіжих погризів, що засвідчує заселеність жител тваринами. Також тут були виявлені численні сліди задніх кінцівок на мокрому ґрунті. Неповдалік від поселення тварин (на відстані 300 метрів) знаходиться мішаний ліс із бонітетом 0,6–0,9, але слідів діяльності бобрів там не виявлено.

Чисельність бобра річкового на меліоративному каналі (ділянка *Б*) складає 10–12 особин.

Кращі умови для існування бобра європейського склалися на річці Війниця (ділянка *В*) (рис. 1 *В*). Ця ділянка віддалена від попередньої приблизно на 700 м. Досліджувана водойма, на відміну від меліоративного каналу, більш повноводна і в минулі роки не пересихала. Серед деревних та чагарникових порід, що ростуть на узбережжі, варто відзначити насадження верби козячої, яке займає чималу площу. Також тут наявні верба плауча, осика, береза, але найбільше погризів було виявлено на вербі козячій. Діаметр погризених стовбурів становить 4–7 см. Неповдалік від поселення знаходиться мішаний ліс. За свідченнями респондентів, поселення бобрів існує тут уже понад 5 років.

На річці Війниця бобрами побудовано 2 греблі. Одна з них, за нашими даними, споруджена 2–3 роки тому. Її довжина приблизно 5 метрів, ширина – 1–1,5 м. Для її побудови бобри використовували гілки діаметром 5–7 см і довжиною 40–50 сантиметрів. У щілинах між деревиною чітко видно багноку та мул, якими тварини укріплювали греблю. Споруда міцна і легко витримує вагу двох дорослих людей. Місцеві рибалки використовують її як місток, щоб перейти на протилежний берег річки.

Інша гребля, яка була виявлена на річці Війниця, перебувала на стадії будівництва. Тут добре помітно гілки, які бобри принесли для зведення споруди. На дні водойми у цьому місці можна було розгледіти повалений товстий стовбур, який, очевидно, тварини використали як основу для греблі.

У поселенні бобра європейського на р. Війниця було виявлено 5 заселених жител: 2 жилі нори і 3 хатки. Входи до помешкань

знаходяться під водою. Цьому сприяв відповідний рівень води. Також тут були виявлені й покинуті помешкання: 2 нежилі хатки й одна нора. За нашими даними, загальна чисельність бобрів тут приблизно 14–16 особин.

Маршрут № 2 (рис. 2). За свідченням респондентів, в околицях с. Туминна річці Турія бобри були вперше помічені у 2015 році. На цій ділянці річка з двох боків оточена мішаним лісом, відстань до якого 50–200 м.

На відстані приблизно 100 м від берега деревна рослинність масово знищена бобрами. Великих дерев з діаметром стовбура понад 30 см тут немає. Залишилися лише пеньки зі слідами зубів, кущі верби козячої та осика й береза з діаметром стовбура 5–10 сантиметрів. Поблизу річки велику територію займає посів сої. Варто зазначити, що ця рослина не входить до раціону бобра річкового на досліджуваній території. Далі (на відстані понад 100 метрів від водойми) ростуть старі берези, вільхи, сосни, рідкі насадження яких плавно переходять у мішаний ліс.

На річці Турія поблизу с. Тумин виявлено 4 греблі, біля кожної з них утворився ставочок. Для будівництва гребель тварини використовували стовбури та гілки дерев і кущів, а також трав'янисті рослини, що росли поблизу. Стан споруд дозволяє стверджувати, що вони збудовані в різний час. Деякі з них, очевидно, побудовані тут ще на початку формування поселення, оскільки їх верхня частина густо вкрита трав'янистою рослинністю. Міцності спорудам додає велика кількість мулу, який бобри використовували для укріплення. Одна з помічених нами гребель перебувала на стадії будівництва.

На річці Турія виявлено 4 жилі хатки бобра річкового. Найбільша з них мала поблизу основи діаметр приблизно 3 метри і висоту – 1,5 м. Поблизу цього помешкання зафіксовано багато погризів. Практично вся деревна рослинність на відстані 30 м винищена тваринами. Від водойми до будівлі веде втоптана стежка, на якій помітні сліди бобрів, а також чимало уламків деревної рослинності та мулу. Очевидно, колись річка була більш повноводною, адже тепер хатка знаходиться на відстані 5–6 м від води. Таке віддалене будівництво не властиве для бобрів. Найчастіше вони будують хатку безпосередньо над водою.

Найменша хатка, виявлена нами, розміщена ближче до води у заростях верби козячої. Її діаметр біля основи – 1,5 м, а висота – 0,5 м.

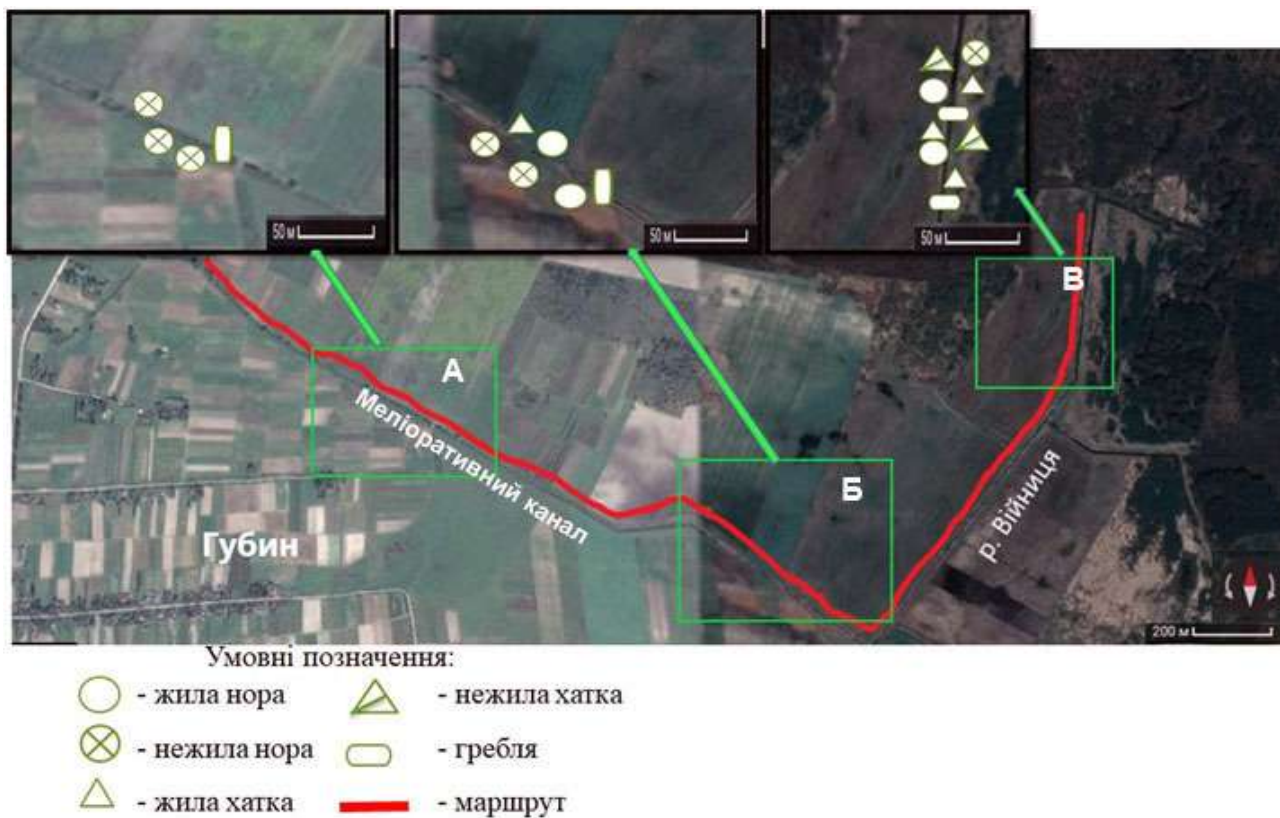

Рис. 1. Маршрут № 1 (Виконано на основі: <https://www.google.com.ua/maps/@50.8036371,24.661702,1528m/data=!3m1!1e3?hl=uk>)

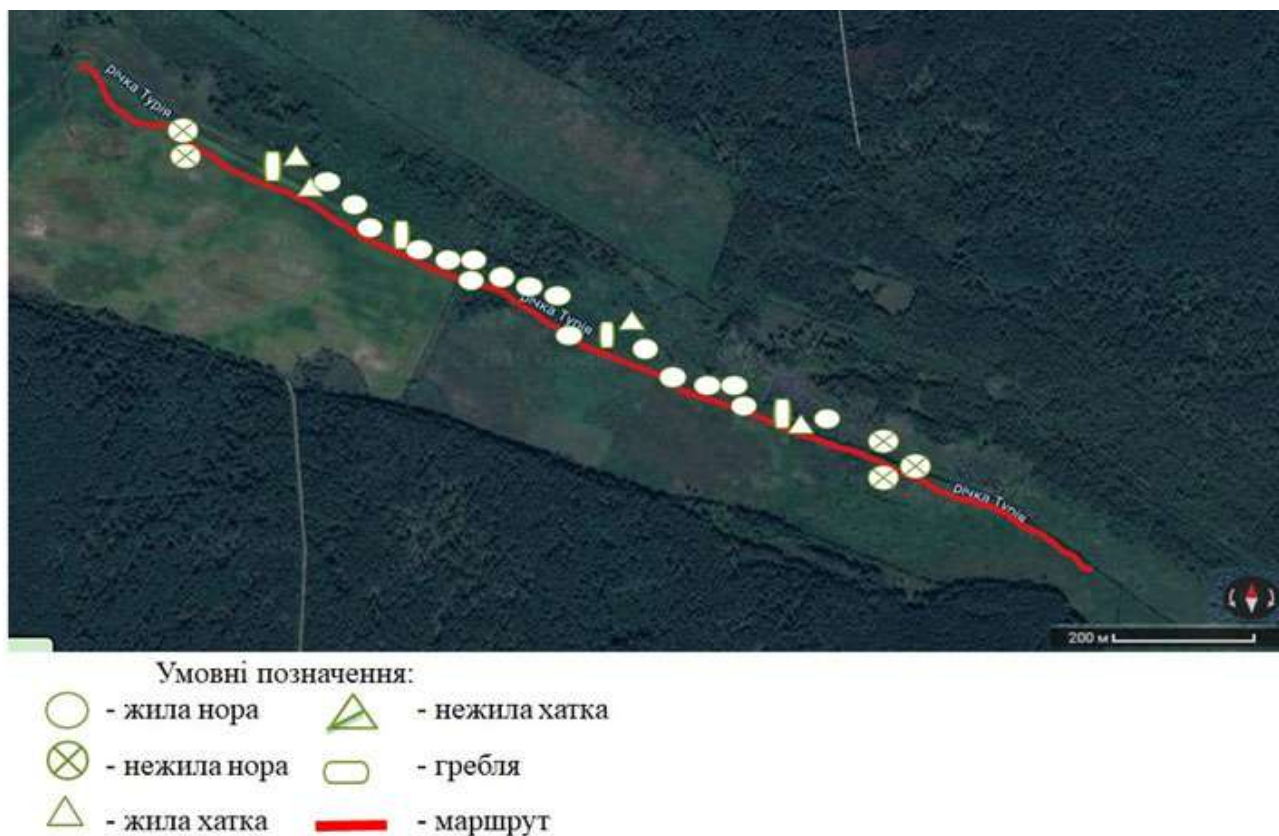

Рис. 2. Маршрут № 2 (Виконано на основі: <https://www.google.com.ua/maps/@50.877803,24.6370134,2880m/data=!3m1!1e3?hl=uk>)

Будівельним матеріалом слугували гілки завтовшки 2–5 см і 0,5–0,8 см завдовжки. Зверху будівля покрита мулом, а щілини між гілками заліплені глиною. Вхід у хатку знаходився під водою. Навколо споруди виявлено чимало погризів як на деревній рослинності, так і на трав'янистій (верболіз, очерет, рогіз, латаття).

Але основним типом помешкань бобрів на досліджуваній території є нора. На маршруті № 2 було виявлено 17 таких жител. Про те, що вони заселені, засвідчили свіжі сліди на ґрунті та недавні погризи поблизу. Входи до нір знаходилися вище рівня води, який помітно зменшився за останні 2 роки. Зауважимо, що боброві схованки такого типу на річці Турія мають кілька виходів. Один із них знаходиться з боку водойми, інші – з боку лісу (на відстані до 15 метрів від водойми). Від кожної з них веде стежка до кормової ділянки, де бобри харчуються в літній період, коли трав'янистих кормів достатньо. Довжина таких стежок різна. Найбільша протяжність бобрового маршруту, яка була виявлена під час дослідження, сягає приблизно 20 метрів. Доріжка добре втоптана, встелена дрібними гілочками, листям, мулом і багнюкою та закінчується місцем випасу бобрів. Його добре помітно: втоптана трава, численні погризи на рослинах. Усього на маршруті № 2 було виявлено 5 таких ділянок розміром приблизно 3x4 м. На таких кормових ділянках найчастіше трапляються різні види осоки, кропива дводомна, будяк пониклий, калюжниця болотна, перстач гусячий, подорожник, мітлиця повзуча, кінський щавель та інші трав'янисті рослини.

Крім заселених помешкань, на маршруті № 2 було виявлено і 5 нежилих нір. Зазвичай ці житла знаходилися на тих ділянках водойми, які через літню посуху надто обміліли. Про те, що житло покинуте, засвідчує зарослий трав'янистою рослинністю вхід у нору. Також поблизу немає жодних слідів життєдіяльності тварин, окрім погризів кількарічної давності на деревах поблизу.

Вивчивши погризи поблизу найбільшої виявленої хатки й поррахувавши їх кількість, виявили, що в ній мешкає приблизно 5–7 особин бобра річкового. Біля інших хаток чисельність пошкодженої рослинності значно менша. Середня кількість бобрів у цих житлах – 3–4 особини.

За нашими даними, приблизна чисельність поселення бобра річкового на досліджуваній ділянці р. Турія становить 34–40 особин. Варто зазначити, що застосовані методи дослідження

не можуть забезпечити високу точність результатів через те, що на відносно незначній площі зосереджена велика кількість помешкань. Тому території, на яких живляться і заготовляють корм сусідні сім'ї, можуть перекриватися.

ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

На час проведення дослідження бобри виявлені на меліоративному каналі та річці Війниця поблизу села Губин, а також на річці Турія в околицях села Тумин.

Аналіз отриманих даних дозволяє стверджувати, що найнесприятливіші умови для бобра річкового склалися на меліоративному каналі поблизу села Губин. Через обміління водойми влітку придатною для проживання цих тварин залишається лише кінцева ділянка русла каналу. Околиці його порівняно бідні на деревну рослинність, що є основою раціону бобра взимку. Тому можна припустити: якщо обміління каналу продовжуватиметься, бобри покинуть і це поселення, переселившись на річку Війниця.

Поселення бобрів на річках Війниць Турія краще забезпечені кормами (завдяки невеликій відстані від лісових масивів). Тваринам, які поселилися на цих водоймах, поки що вдається підтримувати необхідний для проживання рівень води за рахунок будівництва гребель. На пересихання природних водойм у посушливі 2012–2016 роки як причину зменшення бобрових поселень на території Поліського біоферного заповідника вказують В. Б. Левченко та І. В. Шульга [11]. Схожу ситуацію спостережено і в заказнику «Гнила Липа» впродовж 2016–2017 рр. [9].

Мінімальну кількість особин бобра річкового спостережено в поселенні на меліоративному каналі, а максимальну – в поселенні на річці Турія.

У поселенні на річці Війниця серед жител переважають хатки, а на річці Турія та меліоративному каналі – нори. Потрібно зазначити, що нори є основним типом житла бобрів на меліоративних каналах [8; 9].

ВИСНОВКИ

Поблизу с. Губин на річці Війниця виявлено поселення бобра річкового чисельністю 14–16 особин, у нижній течії меліоративного каналу, що впадає в неї – поселення з 10–12 особин та одне нежиле – у верхній течії каналу. Поселення в околицях с. Туминна річці Турія налічує приблизно 34–40 особин.

Поселення бобрів на річках Війниці та Турія завдяки невеликій відстані від лісових масивів краще забезпечені кормами та менше потерпають від обміління водойм, ніж те, що знаходиться на меліоративному каналі.

У поселенні на річці Війниця серед жител переважають хатки, а на річці Турія та меліоративному каналі – нори.

Фактором, який лімітує поширення бобра річкового на досліджуваній території, є зростання посушливості клімату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк, Р. Р.; Маціборук, П. В. Оцінка стану популяції бобра європейського в Житомирській області. *Агроекологічний журнал*; 2008, 3, с 22–25.

2. Маціборук, П. Вплив життєдіяльності бобра європейського (*Castor fiber L.*) на стан прибережних фітоценозів Українського Полісся. *Техніка і технології АПК*; 2013, 6, с 37–39.

3. Маціборук, П. В. Вплив популяції бобра європейського (*Castor fiber L.*) на лісові екосистеми Українського Полісся. *Агроекологічний журнал*; 2014, 4, с 98–105.

4. Маціборук, П. В.; Возняк Р. Р. Історичні аспекти розповсюдження і екологічні особливості популяції бобра європейського (*Castor fiber L.*) в Україні. *Наукові доповіді Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2009, 2 (14), с 1–12.

5. Жила, С. М.; Гузій, А. І. Вовк (*Canis lupus*) і бобр (*Castor fiber*) на території півночі житомирського Полісся як складові системи

«хижак-жертва». *Вісник ДАУ*. Житомир, 2005, 1 (14), с 232–240.

6. Ничипоренко, Т. О.; Власенко, Р. П. Особливості поширення та екології бобра річкового (*Castor fiber*) Володарськ-Волинського району. Матеріали III науково-практичної всеукраїнської конференції молодих вчених та студентів «Біологічні дослідження 2012». Житомир, 2012; с 61–62.

7. Павлюченко, О. В.; Шевчук, В. О.; Сенік, С. Ю. Біологія бобра європейського, його значення в природі та житті людини. URL: http://www.rusnauka.com/6_NITSHB_2011/Biologia/7_80791.doc.htm (дата звернення 05.02.2020).

8. Бондар, М. М. Особливості структури поселення бобра річкового (*Castor fiber Linnaeus, 1758*) в умовах сільськогосподарських ландшафтів. *Науковий вісник НЛТУ України*; 2016, Вип. 26.5, с 27–35. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2016/26_5/6.pdf (дата звернення 05.12.2019).

9. Омельковець, Я. А., Степанюк, Я. В., Посильчук, І. М. Еколого-етологічні особливості бобра річкового (*castor fiber*) у гідрологічному заказнику «Гнила Липа» Горохівського району Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*; 2018, 15, с 171–177.

10. Жарков, В. И. Структура и динамика населения млекопитающих на примере бобра в СССР. *Доклад на соискание ученой степени доктора биологических наук по совокупности опубликованных работ*: 097. 1968, 42 с.

11. Левченко, В. Б., Шульга, І. В. Чисельність бобра річкового в умовах Поліського біосферного заповідника. *Збалансоване природокористування*; 2016, 4, с 75–79.